

Aušra Gavėnaitė

Vilniaus Universiteto Filosofijos fakulteto
Sociologijos katedros doktorantė
Universiteto g. 9/1 LT –01513, Vilnius

KRITINĖ KRIMINOLOGIJA KONTINENTINĖJE EUROPOJE: IŠTAKOS IR PAGRINDINĖS IDĖJOS

Straipsnyje pateikiama bendra kritinės kriminologijos apžvalga, aiškiau įvardijant jos ištakas Jungtinėse Amerikos valstijose, Didžiojoje Britanijoje ir kontinentinėje Europoje. Pagrindinis dėmesys skiriamas kritiniam kriminologiniam diskursui, susiformavusiam XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose kontinentinėje Europoje. Straipsnyje išryškinamos pagrindinės kritinės perspektyvos mintys, tai – dekonstrukcija ir abolicionizmas, taip pat pristatomos Olandijos kriminologų: W.Bongerio, W.Bianchi ir L.Hulsmano, dirbusių ir dirbančių kritinėje perspektyvoje mintys.

ĮVADAS

Šiandien Lietuvos viešajame diskurse neretai girdėti mintys apie neveiksmingai vykdomą socialinę kontrolę ir nusikaltimų prevenciją. Itin dažnai kritikuojamas formalių institucijų, privalančių užtikrinti šią kontrolę ir prevenciją, darbas, nepasitenkinimo sulaukia ir įstatymų leidėjai. Ši kritika pagrindžiama nemažėjančiais nusikaltimų skaičiais, kurie kaip nepaneigiamas įrodymas turėtų byloti apie neveiksmingą bausmių sistemą. Tačiau tokia situacija ne nauja Europos istorijoje. Turbūt visose Vakarų Europos šalyse teko iš pagrindų peržiūrėti kriminalinės justicijos sistemos efektyvumą ir priimti sprendimus.

Šiuose debatuose šalia politikų, teisininkų, dvasiškių ir kitų „visuomenės moralės specialistų“ reikšmingą vietą užėmė kriminologai. Kriminologija yra unikali tuo, jog savo prigimtimi būdama tarpdalykiniu mokslu, gali pademonstruoti meta požiūrį į deviacijos ir socialinės kontrolės problemą. Nors sąlyginai tai yra jaunas mokslas, kurio ištakos siekia XVII – XVIII amžių, galima būtų išvardinti eilę jos mokyklų ir teorijų, kurios pateikė savus aiškinimus apie nusi-

kaltimų prigimtį ir galimas jų prevencijos priemonės. Tai ir klasikinė kriminologijos mokykla, pozityvistinė mokykla ir kitos, kurių teorijos gana plačiai ir išsamiai aptariamos šiuolaikiniuose kriminologijos vadovėliuose. Tačiau kaip ir kiekviena teorija, keičiantis socialinei realybei, ilgainiui jos tampa nepajėgios paaiškinti vykstančių procesų ir pasiūlyti praktinių sprendimų. Tuomet akademinėi bendruomenei metamas iššūkis sukurti fundamentaliai naują socialinės realybės paaiškinimą.

Šiame straipsnyje trumpai apžvelgiama viena iš rečiau Lietuvoje aptariamų kriminologijos mokyklų – kritinė kriminologija, jos samprata ir ištakos. Taip pat didesnis dėmesys yra atkreipiamas į kontinentinės Europos kritinę kriminologiją, pristatant jos pagrindines mintis apie dekonstrukciją ir abolicionizmą ir iškiliausių olandų kriminologų: W.Bongerio, H.Bianchi ir L.Hulsmanso, mintis.

Nors kritinė kriminologija dažnai kritikuojama kaip mokanti puikiai kelti klausimus, bet retai kada pasiūlanti praktinius problemos sprendimus, dėmesys šiomis dienomis jai nuolat auga. Kritinės kriminologijos mintis užgimė apie 1960 m. ir iki 1970 m. išgyveno „aukso amžių“. Vėliau, nuo 1970 m. iki XX a. devintojo dešimtmečio kritinė kriminologija buvo kiek primiršta. „Grįžimas prie normalaus“ – taip 1973 – 1990 m. laikotarpį įvardijo olandų kriminologas R.Swaaningenas. Tačiau apie 1990 m. akademiniam diskurse vėl pradėta kalbėti apie kritinės minties atgaivinimo reikalingumą.

Kritinė kriminologija literatūroje vadinama įvairiai: kritinė, radikalioji, naujoji kriminologija. Tačiau tai nėra vienaalytė mokykla, užgimusi vienoje sociopolitinėje erdvėje. Priešingai, kalbant apie šios mokyklos atsiradimą ir vystymąsi, būtina išskirti tris geografines erdves. Šios erdvės – tai Šiaurės Amerika (Jungtinės Amerikos valstijos, Kanada), anglosaksiškoji Europa (Didžioji Britanija) ir kontinentinė Europa (Olandija, Vokietija, Prancūzija, Italija ir kt.) Toks išskyrimas būtinas, nes skirtingi sociopolitiniai kontekstai ir akademinės tradicijos lėmė tai, kad kritinė kriminologija formavosi remdamasi skirtingomis prielaidomis.

Nors šio straipsnio tikslas detaliau panagrinėti kontinentinę kritinę kriminologiją, aiškumo dėlei būtina trumpai apžvelgti kritinės kriminologijos išėties pozicijas ir pobūdį Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Didžiojoje Britanijoje.

KONFLIKTO TEORIJOS POŽIŪRIS Į NUSIKALTIMUS JAV

1950–1960 m. Jungtinėse Amerikos valstijose deviacijos aiškinimuose vyravo interakcionistinis požiūris. Jame aiškiausiai galima išskirti etikečių teoriją

su tokiais autoriais kaip E.Lemertas ir H.Beckeris priešakyje. Būtent šios etikečių teorijos kritika tapo atspirties tašku kritinės kriminologijos minčiai JAV 1960aisiais [Tierney 1996; 176]. Didžiausi kritikai buvo amerikietiškos pliuralistinės konflikto teorijos atstovai. Jų manymu, nors etikečių teorija iškėlė daug pažangių minčių, ji stokojo kritiškumo ir klaidingai pasirinko mikro analizės lygmenį. Anot kritikų, reikia nagrinėti ne tik, kokie socialinės kontrolės agentai turi teisę lipinti devianto etiketes, tačiau būtina atkreipti dėmesį ir į valstybės vaidmenį deviacijos apibrėžimų formavime, taisyklių kūrimo ir jų įgyvendinimo procese. Pagaliau buvo iškeltas *galios* klausimas. Kas turi galią kurti taisykles ir kieno interesams tarnauja baudžiamasis įstatymas? Atsakymas į šiuos klausimus, anot naujųjų autorių, buvo toks: valdančiosios klasės arba elitas yra pagrindiniai taisyklių kūrėjai. Vėliau jie atkreipė dėmesį ir į selektyvų baudžiamojo įstatymo pobūdį, kuris sukonstruotas taip, kad dažniausiai yra „matomas“ žemiausias socialinis sluoksnis. Taip pat ilgainiui buvo prabilta ir apie galingųjų nusikaltimus bei ydingą kapitalizmo prigimtį.

Nepaisant kalbėjimo apie galinguosius ir deprivuotus sluoksnius, o taip pat kapitalizmo ydas, reikia pabrėžti, jog amerikiečių konflikto teorijos atstovai neturėjo nieko bendro su marksizmo idėjomis. Tik vėliau kai kurios marksistų mintys buvo integruotos į amerikietiškąją kritinę mokyklą.

Visus JAV kritinės mokyklos autorius galim skirti į dvi stovyklas: pirmieji analizavo deviacijos ir galios klausimus, antrieji – deviaciją kaip politizuotą procesą. Pirmajai stovyklai priskiriami: A.Turkas, W.Chamblissas ir R.Quinney [Tierney 1996; 177]. Nors kai kurios šių autorių idėjos buvo panašios, ypač pradžioje, vėliau kiekvienas jų išvystė savitą požiūrį į deviaciją ir jos kūrimo procesą. Tačiau juos vienijančius bruožus galima įvardinti, tai: etikečių teorijos kritika, kriminalizacijos proceso, normų kūrimo ir baudžiamojo įstatymo selektyvaus pobūdžio analizė. Antroji autorių grupė kalbėjo apie individą, kuris renkasi deviaciją kaip būdą pasipriešinti egzistuojančiai tvarkai. Deviacija čia suprantama kaip politinis veiksmas. Šios krypties atstovai: Horowitz ir Leibowitz. Jie praplėtė etikečių teorijos ribas teigdami, kad ne tik devianto etiketės klijavimas yra politinis veiksmas, bet ir kai kuriuos „socialiai“ deviantinius veiksmus galima suprasti kaip „politiškai“ deviantinius. Jų dėmesys kryo į politines mažumas, kurios vis dažniau rinkosi deviantinėms grupėms būdingus veiksmus.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad amerikietiškoji kritinė kriminologija – tai konflikto teorijų atstovų produktas, atsiradęs iš etikečių teorijos kritikos.

NAUJOJI KRIMINOLOGIJA DIDŽIOJOJE BRITANIJOJE

Skirtingai nuo Jungtinių Amerikos Valstijų, kritinės minties Didžiosios Britanijos kriminologijoje formavimuisi didelę įtaką turėjo marksizmas. Britų kriminologai kritikavo amerikietiškąją kriminologiją sakydami, jog ji atspindi jų liberalistines tradicijas [Tierney 1996; 181]. Taip pat kaip ir patys amerikiečiai, britų kriminologai itin kritikavo interakcionistinę deviacijos sampratą.

Kritinė kriminologija Didžiojoje Britanijoje – tai marksistinės kriminologijos sinonimas [Tierney 1996;182]. Pradžioje ji dar buvo vadinama *naująja kriminologija*. Šios mokyklos pradininkai: Tayloras, Waltonas ir Youngas. Pirmosios kritinės kriminologijos versijos buvo radikaliosios etikečių teorijos ir neomarksizmo mišinys. Tačiau, nepaisant skirtingų išeities pozicijų, britų kriminologams turėjo įtakos jau minėta JAV kolegų nagrinėjama tematika: *deviacija ir galia* bei *deviacijos politizavimas*. Jie taipogi nagrinėjo šiuos klausimus savo darbuose.

Iki naujosios kriminologijos pradžios vos keli autoriai JAV ir Didžiojoje Britanijoje buvo nagrinėję „nusikaltimą“ ir „deviaciją“ iš marksizmo perspektyvos [Tierney 1996; 182]. Todėl patys pirmieji olandų marksistinio kriminologo Willemo Bongerio darbai ankstyvaisiais 1970 m. daugelio buvo laikomi pavyzdiniais.

Vienas iškiliausių šiandieninės kritinės kriminologijos autorių Didžiojoje Britanijoje laikomas Stan Cohenas.

Dar vienas reikšmingas faktas, kurį reikia paminėti, kalbant apie britiškąją kriminologiją, yra tas, kad ji formavosi sociologijos mokslo pagrindu. Nusikaltimų teorijos buvo kuriamos kaip deviacijų sociologija. Būtent tai yra vienas pagrindinių skirtumų nuo kontinentinės Europos kriminologijos, kuri ilgą laiką vystėsi baudžiamosios teisės ribose.

KRITINĖ KRIMINOLOGIJA KONTINENTINĖJE EUROPOJE

Besiformuojanti kritinė mintis kontinentinės Europos kriminologijoje 1960–70 m. kaip ir Didžiojoje Britanijoje rėmėsi marksizmo idėjomis, o tiksliau jų konflikto perspektyva. Kaip ir marksistai kritinės kriminologijos atstovai kontinentinėje Europoje, analizuodami nusikaltimų problemą, prabyla apie valstybės, o tiksliau valdančiųjų sluoksnių vaidmenį nusikaltimų konstravimo proce-

se. Pagaliau išdrįstama mesti iššūkį ne tik įstatymo pažeidėjams, bet ir jų kūrėjams. Kvestionuojama valstybės teisė į represyvių priemonių monopoliją. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į galią, kuria disponuoja valstybė kontroliuojanti nusikaltimo apibrėžimą, selektyvią kriminalinės justicijos sistemą ir jos polinkį ginti būtent galingųjų interesus. Šioje perspektyvoje nusikaltimas matomas ne kaip individo problema, bet kaip socialinio ir istorinio proceso, susijusio su kapitalizmu, produktas. Kitaip tariant, baudžiamasis įstatymas matomas kaip kapitalistų arba buržuazijos priemonė išlaikyti esamą status quo. Tokiu būdu kritiniai kriminologai labai aiškiai save priešpastato pozityvizmui ir atsisako bet kokių deterministinių ir ypač individualistinių nusikaltimo aiškinimų.

Kritinės kriminologijos užuomazgos kontinentinėje Europoje prasidėjo nuo tuo metu (XX a. pr. – XX a. vid.) dominavusių kriminologijos teorijų kritikos. Kritinės krypties pradininkai kalbėjo apie tai, kad dominuojančios kriminologijos tradicijos redukuoja nusikaltimo problemą iki „blogų individų“, tokiu būdu netiesiogiai gina konvencinę socialinę tvarką ir absoliučiai nekvestionuoja valstybės vaidmens nusikaltimų darymo procese. Anot jų, trumparegiška nusikaltimo ištakas lokalizuoti pačiame individe (jo laisva valia ar, priešingai, patologiniai defektai) arba jo aplinkoje [Swaaningen 1997; 33]. Pirmieji kritiniai kriminologai atkreipė dėmesį, jog daugiausia nusikaltimų padaroma nuosavybei ir juos įvykdo žemiausių socialinių sluoksnių atstovai. Taigi tai yra racionalus pasirinkimas tokiu būdu reaguoti į susidariusią situaciją. Kapitalistiniai rinkos santykiai patys kuria žmonių poreikius, tačiau ne visiems sudaro vienodas galimybes juos patenkinti. Taigi nusikaltimas yra logiška kapitalizmo pasekmė. Tokiu savo požiūriu jie priminė marksistus.

Kritiniai kriminologai akcentavo, jog reikia studijuoti ne nusikaltimą kaip „problema“, bet visų pirma būtina atkreipti dėmesį, kas yra apibrėžiama kaip „deviacija“ ir „norma“. Apibūdinę nusikaltimus kaip „deviaciją“, kritiniai kriminologai atkreipė dėmesį į politinę jų priežasčių prigimtį, į pačią „nusikaltimo“ sąvoką ir į nusikaltimų kontrolės politiką. Pagaliau buvo prabilta apie amplifikacijos procesą, kurį inicijuoja žiniasklaida ir moraliniai antreprenieriai. Skvarbus kriminologo žvilgsnis buvo nukreiptas į valstybę ir visą baudžiamosios justicijos sistemą. Pirmą kartą buvo „pastebėta“, jog oficialioji nusikaltimų statistika rodo ne ką kitą, bet tik ledkalnio viršūnę. Egzistuoja daugybė „nusikaltimų“, kuriuos įvykdo valstybė (žmogaus teisių pažeidimai) ar dar E. Sutherlando įvardintosios „baltosios apykaklės“ (korporacijų nusikaltimai). Taigi „nusikaltimo“ ir „deviacijos“ apibrėžimas yra selektyvus ir pernelyg siauras.

Kritinė kriminologija kontinentinėje Europoje taip pat žymėjo šio mokslo išsivadavimo iš baudžiamosios teisės valdų pradžią. Iki tol kriminologija kaip atskiras mokslas ilgą laiką buvo nepripažinta. Daugiau ji buvo matoma kaip baudžiamosios teisės atsaka. Tai ir yra pagrindinis jos skirtumas nuo anglosaksiškos kriminologijos, kuri buvo vystoma empirinės sociologijos ribose. Šios skirtingos istorijos paaiškina šių dviejų kriminologijų (kontinentinės ir anglosaksiškosios) turinio skirtumus.

Kritinės kriminologijos atsiradimas kontinentinėje Europoje nebuvo atsitiktinis. Tai lėmė baudžiamosios sistemos reformos ir jų sąlygoti arba jas inspiravę judėjimai. Būtent šiuo metu europietiškoji kriminologija pradėjo po truputį atsiskirti nuo teisės mokslų ir perimti mintis iš anglo amerikietiškos empirinės sociologijos mokyklos. Taigi JAV akademinė mokykla turėjo nemažos įtakos kuriant funkcionalistinę baudžiamojo teisingumo viziją Europoje.

Kalbant apie pačią Europą, nepaisant esamų panašumų, skirtingos šalys skirtingai sprendė tas pačias problemas ir kūrė skirtingas kritinės kriminologijos vizijas. Tai nulėmė skirtingos sociopolitinės realijos. Tai buvo šalys nuo socialdemokratų gerovės valstybės iki tradicinės klasinės visuomenės ir pagaliau iki šalių, iš diktatūros persiorientuojančių į demokratiją. Taigi Olandija, Belgija, Prancūzija, Vokietija, Italija, Ispanija ir kitos kūrė savo kritinę kriminologiją.

Šiame kontekste išsiskiria Olandijos pavyzdys. Skirtingai nuo kitų šalių, olandų kritinės kriminologijos vystymasis buvo nuoseklus. Būtent olandų kriminologai pirmieji prabilo apie iš esmės naujas teisingumo ir abolicionizmo perspektyvas. Vienu iškiliausių olandų kriminologu, atvėrusiu kelią kritinei minčiai, įvardijamas Willemas Bongerus.

W.BONGERIO MARKSISTINĖ NUSIKALTIMŲ TEORIJA

Olandų kriminologo Willemo Bongerio darbų svarbą pripažįsta daugelis šiuolaikinių autorių. Jis buvo Olandijos Darbo partijos narys, daugiau socialdemokratas nei tikrasis marksistas. Kaip šį kriminologą pavadino van Heerikhuizenas, jis „buvo socialistas universitete“ ir „profesorius darbo partijoje“ [Swaningen 1997; 51]. Nors savo akademinėse studijose nemažai rėmėsi K.Markso teorija, kriminologą domino daugiau marksizmo idėjos nei jų pritaikymas praktikoje.

Kaip ir marksistai, Bongerus pastebėjo, jog didelis nusikaltimų skaičius socialiai deprivuotuose sluoksniuose yra ne kas kita, bet logiška desperacinė reak-

cija į nepakeliamas gyvenimo sąlygas. Šia prasme Bongeris save laikė deterministu [Swaaningen 1997;51]. Jam labiau buvo priimtinos prancūzų sociologinės kriminologijos mokyklos nei klasikinės kriminologijos mokyklos idėjos. Tačiau olandų kriminologas siekė ne tik įvardinti nusikaltimų priežastis, bet ir spręsti šią problemą. Galima sakyti, jog Bongerio darbai buvo tas jungiamasis tiltas tarp klasikinės bei pozityvistinės kriminologijos mokyklos ir kritinės kriminologijos užuomazgų. Dėl to pelnytai jis ir laikomas kritinės minties kriminologijoje pirmtaku. Bongeris griežtai atmetė Č.Lombrozo atavizmo teoriją ir mintį, jog egzistuoja kokie nors kokybiniai skirtumai tarp „nusikaltėlio“ ir „nenusikaltėlio“. Visą dėmesį jis sutelkė į žmogaus gyvenimo sąlygas [Swaaningen 1997; 51].

Savo akademinę veiklą kriminologas pradėjo nuo moralės evoliucijos analizės. Jis atkreipė dėmesį, kaip primityvios ir šiuolaikinės visuomenės sprendžia deviacijos problemą ir taiko socialinę kontrolę. Priėjo išvados, kad primityviose bendruomenėse su deviacija tvarkomasi kur kas efektyviau nei civilizuotose kapitalistinėse visuomenėse. Tarsi atkartodamas marksistų mintis, Bongeris teigė, jog būtent kapitalizmas sukūrė palankias sąlygas nusikaltimų plitimui [Ball 1995; 136]. Jis paskatino egoizmą, demoralizavo darbininkų klasę, kuri sunkiomis socioekonominėmis sąlygomis nerado geresnio būdo kaip reaguoti, bet nusikalsti. Sprendimas šioje situacijoje galėjo būti švietimas. Taip pat, siekiant socialinio teisingumo, siūlė suvisuomeninti gamybos priemones, o jų turėtojams už jas kompensuoti. Dėl tokių siūlymų Bongeris buvo laikomas utilitariniu socialistu.

Bongeriui „nusikaltimas“ – tai vienareikšmiškai neigiamas socialinis fenomenas. Jam buvo visai nepriimtina E.Durkheimo nuostata apie teigiamą nusikaltimo funkciją visuomenei. Bongeris su savo sociopsichologinėmis tezėmis išliko gana artimas prancūzų mokyklai, nes jos buvo aktualios jo kūrybos laikotarpiu [Swaaningen 1997;52]. Statistinė analizė ir palyginimai užėmė svarbią vietą kriminologo darbuose. Bandydamas tikrinti hipotezę, ar socializmas padeda mažinti nusikaltimų skaičių, pastebėjo, jog daugiau nusikaltimų padaroma nesocialistiniuose regionuose. Priėjo išvados, jog nusikaltimų skaičius teigiamai koreliuoja su darbininkų klasės išnaudojimu [Swaaningen 1997; 52]. Tačiau ko nepastebėjo Bongeris ir dėl ko jis gali būti sukritikuotas šiuolaikinių autorių, tai baudžiamosios justicijos selektyvaus pobūdžio ir nusikaltimų statistikos konstruojamojo elemento.

Nors Bongerio kritikai daugiausia priekaištavo, jog jis nusikaltimų prevenciją matė tik socioekonominių sąlygų gerinime, tačiau jie buvo neteisūs. Viena

vertus, kriminologas išties pripažino, jog socioekonominių sąlygų gerinimas padės sumažinti nusikaltimų skaičių, tačiau tik tokių, kurie padaromi darbininkų klaseje iš skurdo. Antra vertus, jis pripažino, jog pagerėjusi ekonominė situacija gali paskatinti ekonominius nusikaltimus, kurie padaromi iš gobšumo ar egoizmo. Turto grobstymas, sukčiavimas stambiu mastu – šių nusikaltimų padaugėja, kai kyla ekonomika. Tačiau pagrindiniu kriminologo dėmesio objektu vis tiek išliko darbininkų klasės nusikaltimai.

Aiškindamas nusikaltimą, Bongeris atmeta esencializmą. Nors kritikai teigia, jog taip jis pats sau prieštarauja. Anot jo, galia yra būtina, norint apibrėžti tam tikrą veiksma kaip „nusikaltimą“. Tačiau, pažymi jis, nusikaltimas nėra vien tik klasinių interesų kovos rezultatas [Ball 1995, 136]. Anot kriminologo, net jeigu „nusikaltimo“ apibrėžtis varijuoja priklausomai nuo vietos ir laiko, „nusikaltimo“ sąvoka apima tam tikrus bendrus elementus. Visose moderniose valstybėse kriminalizuotos veikos tuo pačiu laikomos amoraliais veiksmais daugiau ar mažiau visų visuomenės narių. Taigi nusikaltimai yra tarsi amoralaus elgesio poaibis. *Amoralumas* yra subjektyvioji nusikaltimo pusė. Objektyvioji nusikaltimo pusė, kuri ir lemia, kad tam tikras amoralus veiksmas yra įvardijamas dar ir nusikalstamu – tai jo *antisocialumas* arba tai, kad jis sukelia socialines reakcijas. Taigi antisocialumą įvardindamas objektyviaja nusikaltimo puse, Bongeris pateikia iš esmės esencialistinių nusikaltimo aiškinimą, kurį pats iš pradžių atmetė [Swaaninger 1997;53].

Šios olandų kriminologo mintys buvo tik kritinės kriminologijos kontinentinėje Europoje pradžia. Vėliau šis akademinis diskursas įgyja kur kas labiau išplėtotą formą. Toliau straipsnyje pristatomos dvi esminės kritinei kriminologijai idėjos – tai dekonstrukcija ir jos inspiruota abolicionizmo samprata.

DEKONSTRUKCIJA

Dekonstrukcija – tai terminas ar idėja, kuri yra viena iš esminių kritinės kriminologijos perspektyvoje. Todėl verta ją aptarti plačiau. Gana išsamiai dekonstrukciją yra apžvelgęs vienas iškiliausių šių dienų kritinės kriminologijos atstovų britų profesorius Stan Cohenas. Anot jo, jeigu visos iki XXa. septintojo dešimtmečio vyravusios kriminologijos teorijos būtų pavadintos grandnaratyvais, aiškiančiais nusikaltimų prigimtį, tuomet tai, ką padarė kritiniai kriminologai, – tai kritiškai įvertino šiuos aiškinimus naudodami „dekonstrukcijos“ principus. Anot kritinės minties atstovų, šiuos metateorijos jau nepajėgė paaiškinti situacijos ir ilgainiui degeneravo į save ginančias ir savipakankamas teorijas.

Tad ką reiškia „dekonstrukcijos“ terminas? S.Cohenas išskiria tris prasmes. Kasdiene prasme, dekonstrukcija yra sulaužymas kažko, kas buvo pastatyta. Ant-
raja prasme, tai metafora, kuri geriausiai atspindi tų judėjimų dvasią, kurie ban-
dė kritiškai pažvelgti į dominavusias nusikaltimų teorijas ir socialinės kontrolės
struktūras. Trečiaja prasme, šie judėjimai akivaizdžiai arba patys to nežinodami
atitiko formalią dekonstrukcionizmo teoriją literatūrinėje kritikoje, kultūros
studijose ir feminizme. Nors tai skamba pretenzingai, bet būtent paskutinioji
dekonstrukcionizmo prasmė jungia pakankamai izoliuotą kriminologijos pa-
saulį su postmodernizmo debatais [Walton 1998; 101].

Dekonstrukcionizmas iš tikrųjų ir atspindi visą kritinės tradicijos esmę.
Apie 1960–70 m. iki tol dominavusiems naratyvams buvo pradėti kurti kontra
diskursai, dar įvardijami kaip „alternatyvūs“, „kritiniai“ ar „radikalūs“. Tuo metu
dekonstrukcionizmas prasidėjo ne tik kriminologijos, bet ir psichiatrijos bei
teisės moksluose [Walton 1998; 52].

S.Cohenas išskiria du dekonstrukcijos lygmenis: žinojimo arba teorinį ir
galios arba politinį/ praktinį. Kalbėdamas apie žinojimo lygmenį, XX a. septin-
tąjį dešimtmetį jis pavadino „intelektualiniu mišiniu“, kurį sudarė kritinė teori-
ja, romantinis utopizmas, naujasis kairysis marksizmas, fenomenologija, inte-
rakcionizmas ir kažkas panašaus į tikrąjį dekonstrukcionizmą. Tuo metu įsivyravo
skeptišinė nuotaika, kai buvo kvestionuojamos išsigalėjusias disciplinarinės pa-
radigmos, kognityvinės kategorijos, pozityvistiniai tyrimo metodai. Taigi kriti-
ka buvo nukreipta prieš pozityvistinę kriminologiją ir jos formuluojamą nusi-
kaltimo sąvoką. Tokios pat nuotaikos vyravo politiniame arba galios lygmenyje.
Buvo kritikuojama visa socialinės kontrolės sistema ir požiūris į deviaciją, kri-
minalinės justicijos sistema ir jos mechanizmai: kalėjimai, kriminalinės justici-
jos agentūros ir pan.

Tuometinių socialinių judėjimų tikslas buvo susilpninti, pakeisti ar net
panaikinti konvencines teisėtumo, bausmės, kontrolės ir pataisymo struktūras.
Buvo siūlomos inovatyvios ir pakankamai radikalios alternatyvos. Deviantinės
grupės (pvz., kaliniai) pačios pradėjo rodyti iniciatyvą ir laisvintis iš dominavu-
sių kontrolės technikų ir kategorizacijų.

Kalbant apie dekonstrukciją galios arba politiniame lygmenyje, ją galima
įvardinti kaip decentralizaciją ir dekriminalizaciją. Buvo kritikuojama valstybės
galia ir jos monopolis, taip pat vadinamųjų „profesionalų“ kompetencija ir su-
sikūręs biurokratinis aparatas „kova“ su tokiomis socialinėmis problemomis
kaip „nusikaltimai“, „deviacija“ ir pan. Todėl buvo renkama kita kryptis –

link deprofesionalizacijos, neformalaus teisingumo, prieš etikečių klijavimą ir stigmatizavimą. Buvo kalbama apie kalėjimų panaikinimą ir pakeitimą bendruomenės kontrole [Walton 1998; 103]. Iki tol, nors buvo deklaruojamas nusikaltėlių perauklėjimas, pataisymas ir integracija į visuomenę, iš esmės buvo vykdoma atskirties politika, izoliuojant nusikaltusius asmenis totalinėse institucijose. Naujoji perspektyva siūlė integraciją vykdyti realiai ir rėmėsi įtraukties vizija. Visuomenės kontrolė pagal naująjį požiūrį turėjo būti decentralizuota, turėjo būti atsisakyta gniuždančios baudžiamosios justicijos sistemos poveikio.

Žinojimo arba teoriniame lygmenyje buvo pradėtos kurti pozityvistinei kriminologijai prieštaraujančios kontra kriminologijos teorijos, kurios siekė dekonstruoti pačią nusikaltimo sąvoką. Jos prieštaravo taip vadinamiesiems „normalizuojantiems“ mokslams. Ši kontra diskursą sudarė: „etikečių teorija“, kritinė kriminologija ir abolicionizmas.

ABOLICIONIZMAS

Tikraisiais abolicionizmo perspektyvos 1970 m. Europos kriminologijoje tėvais laikomi norvegai: Niels Christie ir Thomas Mathiesenai bei olandai: Hermanas Bianchi ir Loukas Hulsmanas. Tai buvo pirmosios kartos kriminologai subrandinę abolicionizmo idėją. Tačiau labiau „abolicionizmo“ terminas tapo žinomas olandų kriminologų dėka. Tai jų indėlis į kritinę kriminologiją.

Bendraja prasme, abolicionizmas pasisako prieš, kad į nusikaltimą automatiškai būtų atsakoma bausme. Priešingai, siūloma, jog atlygis už padarytą nusikaltimą kiekvieną kartą būtų nuodugniai išdiskutuotas ir aptartas [Swaaningen 1997; 116]. Sprendžiant, kaip reaguoti į nusikaltimą, turi būti vadovujamasi atlyginimo, kompensavimo ir socialinio teisingumo principais.

„Abolicionizmo“ terminą europiečiai perėmė iš Šiaurės Amerikos judėjimo prieš –kalėjimus (anti –prison). Čia Kanados kvakeriai (Quakers), šio judėjimo idėją paveldėjo dar iš tų laikų, kai buvo kovojama prieš vergovę. Anot kvakerių, kalėjimo institucija atlieka tą pačią socialinę funkciją, kurią XIX a. atliko vergovė. Tačiau Europos kriminologų perspektyva turi kiek kitas ištakas ir orientaciją. Palyginus su Vakarų Europa, Šiaurės Amerikos abolicionizmas yra greičiau pagrįstas religiniu įkvėpimu nei racionalia baudžiamojo teisingumo analize. Priešingai, Europos autoriai, atlikę tokią analizę, pamatė, jog baudimo sistema duoda visiškai priešingus rezultatus nei iš jos tikimasi. Taip pat Š.Amerikoje abolicionizmo idėjos greičiau plito tarp eilinių žmonių nei tarp akademikų, jie daugiau kalbėjo apie kalėjimų reformas nei apie bausmės alternatyvas ar socialinės kon-

trulės efektyvinimą bendrąja prasme [Swaaningen 1997; 117]. Kiek kitaip buvo Vakarų Europoje. Čia abolicionizmo idėją plėtojo akademiniai sluoksniai, turėję kalinių sąjungų ir kitų radikalių judėjimų paramą. Kitaip tariant, abolicionizmas Europoje įgavo teorinį pavidalą.

Nors tiesioginė pažodinė angliškojo veiksmažodžio „abolish“ reikšmė yra „panaikinti“, visgi europietiškas abolicionizmas negali būti suprstas šia tiesiogine prasme. Abolicionistai neteigia, kad policija ar teismai turėtų būti panaikinti. Jų mintis greičiau yra ta, kad „nusikaltimas“ negali būti atskirtas nuo kitų nekriminalizuotų socialinių problemų kaip kokybiškai kitokia problema. Taip pat ir nusizengėlių socialinė atskirtis kažin, ar gali išspręsti nusikaltimų problemą. Priešingai, ji turi būti sprendžiama tame socialiniame kontekste, kur iškilo, todėl reikia imtis priemonių, skatinančių deviantų socialinį įtrauktumą į visuomenę. Abolicionistai neneigė socialinės kontrolės bendrąja prasme, nes be jos būtų neįmanoma socialinė tvarka. Jie problemą išvelgė požiūryje „iš viršaus į apačią“, t.y. – represyvioje, nelanksčioje baudžiamosios kontrolės prigimtyje. Kaip alternatyvą šiam požiūriui siūlė neformalų, refleksyvų ir dalyvaujantį teisingumą. Jie taipogi kėlė klausimą, kiek morali pati valstybė, kuri sąmoningai ir sistemiskai suteikia skausmą savo piliečiams. Pastebėjo, jog baudžiamojo teisingumo sistema yra problematiška ne tik moraline prasme, bet ir disfunkcinė, kalbant apie jos galutinius tikslus.

Abolicionizmas apima tiek pozityvų, tiek negatyvų aspektus. Negatyvus aspektas yra tas, kad abolicionistai kritikuoja esmines baudžiamojo įstatymo, kuris turėtų realizuoti socialinį teisingumą, ydas. Teigiamas aspektas – siekiama socialinėmis priemonėmis užkirsti kelią ar kontroliuoti kriminalizuotas problemas.

S. Cohenas šiuos aspektus perfrazuoja taip: neigiama prasme, abolicionizmas pasireiškia kaip „destrukciniai judėjimai“: dekarceracija (prieš įkalinimą), įvairovė (toliau nuo institucijų), deategorizacija, delegalizacija (toliau nuo valstybės) ir deprofesionalizacija (toliau nuo ekspertų). Pozityviaja prasme, abolicionizmas gali būti suprstas kaip alternatyvus būdas suprasti nusikaltimą ir bausmę ir kaip veikimo būdas – t.y. radikalus požiūris į bausmių reformą [Swaaningen 1997; 117].

Pirmieji abolicionistų depenalizacijos bandymai pasireiškė kalėjimų sistemos kritika apie 1970 m. metus. Nuo 1980 m. prasidėjo diskusijos dėl alternatyvių (ne laisvės atėmimo) bausmių taikymo. Kilo abejonių, ar ne geriau vietoj alternatyvių bausmių tinklo išplėtimo būtų apskritai redukuoti baudimo sistemą [Swaaningen 1997; 118].

Nepaisant to, kad abolicionizmo idėjų šaukliai buvo olandų kriminologai, pačioje olandų kriminologijoje abolicionizmas užėmė gana marginalią poziciją. Pakilimą jis išgyveno 1970 m., o vėliau tapo viena iš daugelio kriminologijos atšakų. Reikia pabrėžti ir tai, kad abolicionizmas greičiau išaugo iš kritinės kriminologijos tradicijų, nei buvo nauja radikali paradigma. Tačiau nepaisant savo padėties marginalumo tėvynėje, abolicionizmas patraukė daugybės užsienio skaitytojų ir akademikų dėmesį.

Toliau pateikiama trumpa dviejų olandų kriminologų – H.Bianchi ir L.Hulsmans – dirbusių ir tebedirbančių abolicionizmo dvasioje, idėjų apžvalga.

HERMANO BIANCHI ETINIS PRIELANKUMAS DEPENALIZACIJAI

Olandų kriminologas Hermanas Bianchi buvo įtakotas fenomenologinės tradicijos ir Utrechto mokyklos. Jis oponavo redukcionistinei empirinei kriminologijai ir pasisakė už nepriklausomos kriminologijos vystymą. Bianchi nuomone, kriminologija turi išsilaisvinti iš baudžiamosios teisės valdų, nes iki šiol visos pastangos integruoti šiuos du mokslus baigdavosi tuo, kad pirmoji buvo paverčiama pastarosios „tarnaite“. Kriminologija turi turėti savo atskirą studijų objektą. Formalus teisinis „nusikaltimo“ apibrėžimas kaip *baustino veiksmo* skiriasi nuo labiau normatyvinio apibrėžimo kaip *bloga darymo* ir yra netinkama išeities pozicija kriminologui. Tačiau praktikoje, anot Bianchi, visai nebūtina atskirti kriminologijos ir baudžiamosios teisės mokslų. Kriminologai turi įvardinti faktorius, kurie apsunkina pažeidėjo reintegraciją į visuomenę.

H.Bianchi teigia, jog nagrinėdamas nusikaltimų klausimą, kriminologas neturėtų nukrypti į detales, bet išlaikyti savo dėmesį metafilosofiniame lygmenyje. Anot jo, jei baudžiamasis teisingumas bus įgyvendinamas neatsižvelgiant į filosofinius pagrindus, tai galėtų privesti prie kriminologijos kaip nepriklausomos disciplinos eutanazijos. Jei nebus atkreiptas dėmesys, jog „nusikaltimo“ apibrėžimas yra kuriamas konkrečiame laiko ir kultūros kontekste, bus užkirstas kelias inovacijoms. Norint kritiškai įvertinti nusikaltimų būklę, būtina išsilaisvinti iš esamos socialinės realybės gniaužtų [Swaaningen 1997; 119].

H.Bianchi buvo vienas iš nedaugelio akademikų, kurie laikėsi nuomonės, kad kriminologija iš esmės neprisidės prie nusikaltimų sumažinimo. Jis labai skeptiškai žiūrėjo į pozityvistinius bandymus aprašyti nusikaltimų būklę, prognozuoti jų tendencijas. Tai ne tik kad nepatikima, bet taip ori žmogaus prigimtis redukuojama iki mokslinių kategorijų. Kriminologas atmetė bendrosios pre-

vencijos ir socialinio saugumo idėjas. Anot jo, ne tik kad neirodyta, jog šiuos siekius galima realizuoti, bet tai dar ir sudaro galimybes naudoti baudžiamąjį įstatymą politikoje. Baudžiamoji intervencija negali būti pateisinta funkcionalistinėmis prielaidomis, tačiau tik išimtinai savo indėliu įgyvendinant teisingumą klasikine teisine prasme. H.Bianchi atkreipia dėmesį į nusikaltimus, padarytus autoritarinių režimų, kurie labai dažnai būdavo paremti idėjomis apie socialinį saugumą.

Viena fundamentaliausių H.Bianchi minčių, išsakyta jo knygoje „Baudimo etika“ 1964m. Tai moralinių baudžiamosios sistemos pagrindų kritika. Kaip alternatyvą egzistuojančiai sistemai olandų kriminologas siūlo *susitaikymo teisingumo modelį* (reconciliatory justice model). Remdamasis Utrechto mokyklos prielaidomis, jis kalba apie kaltės dovanojimą ir atgailą. Anot jo, kontinentinės baudžiamosios teisės logika vis dar remiasi Inkvizicijos laikų ideologija. Bianchi manymu, Senojo Testamento idėja apie lygų teisingumą turėtų pakeisti šias inkvizicijos struktūras. Taip *anomiją*, kurią sukėlė baudžiamosios represijos, pakeis *eunomija*. Eunomiją kriminologas supranta kaip socialiai integruojančių ir normatyvinių orientacijų, kurias gali paskatinti intervencijos, siekiančios atitaisyti ir kompensacijos, visumą.

H.Bianchi padarė išvadą, kad anomiją iš dalies sukelia ne kas kita, o klaidinga prielaida. Ta prielaida gerai žinoma pozityvistams ir funkcionalistams. Ji skamba taip: baudžiamasis įstatymas atspindi bendrą sutarimą dėl visiems vienuodų normų ir vertybių. Tačiau šis teiginys, anot H.Bianchi yra klaidingas, nes visuomenė nėra homogeniška, bet partikuliaristinė. Skirtingi žmonės gali turėti visiškai skirtingas tos pačios situacijos ar problemos vizijas. Todėl taikyti nuosprendžio žmogui, nekeliant klausimo, ar tai atitinka jo paties partikuliaristinę problemos viziją, negalima. Vietoj to H.Bianchi siūlo sutarties (assensus) modelį [Swaaningen 1997; 120]. Tai į konferenciją panaši sesija, kurioje konfliktuojančios pusės pačios apibrėžia problemos prigimtį šios procedūros metu, o ne pradeda nuo penitencinių kategorijų ir „objektyvios“ tiesos suradimo principo.

Bianchi atmetė tiek funkcionalistinę, tiek konflikto sociologiją. Vietoj jų laikėsi normatyvinės pozicijos, orientuotos į neformalų teisingumą, ir pasisakė už dalyvaujantį teisingumą. Jis pasiūlė idėją, kuri, palaikoma akademikų, teisininkų, prokurorų, teisėjų ir dvasininkų, 1974m. buvo įgyvendinta. Jis pasiūlė valstybės kaltintoją pakeisti senovės Romos laikų pretoriumi – žmogumi, kuris dvi konfliktuojančias šalis veda link sutartinio teisingumo ir atlieka teisėjo vaidmenį. Jis taip pat rūpinasi, kad galios skirtumai būtų sulgyinti. Kad būtų suda-

rytos galimybės susitarimui, Bianchi siūlė sukurti prieglobstį pažeidėjui, kur jo nepasiektų valstybės įstatymo galia. Tokia prieglauda turėtų turėti teisinį statusą ir būtų išlaikoma bažnyčių ir ambasadų. Jeigu šioje institucijoje abidvi pusės suranda bendrą sprendimą, valstybės kaltintojas neturi teisės daugiau persekioti. Tačiau ilgainiui visuomenė šio projekto nepalaikė, nes jis tapo radikalesnis praktine ir politine prasme. Viešai ši prieglobsčio idėja buvo traktuojama kaip ideologija, palanki skvoteriams ir imigrantams nelegalams [Swaaningen 1997; 121].

Hermano Bianchi akademinę veiklą R.Swaaningenas įvardija kaip „vieną didelę kaltinamąją kalbą prieš kalėjimus“ [Swaaningen 1997; 121]. Pradedant 1950 m. nuo dalinių reformų, įvedant probacijos paslaugas, ir baigiant nereformistiniu abolicionizmu, orientuotu į alternatyvias procedūrinės struktūras. Tačiau šalia politinės baudimo praktikos Bianchi taip pat nagrinėjo teorines kriminologijos problemas. Šios teorinės studijos prasidėjo 1967 m. nuo jo eseistinės knygos apie tarpusavio sąsajas tarp valdžios, teisės ir tvarkos. Įkvėptas socialinių neramumų Amsterdame, Bianchi kalbėjo apie nepasotinamą baudžiamosios sistemos prigimtį ir jos tendenciją įvardinti ir izoliuoti įvairias deviantines grupes nuo visuomenės. Šias idėjas jis išgrynino savo knygoje apie stigmatizaciją, kur apjungė E.Lemerto „antrinės deviacijos“ sąvoką ir H.Garfinkelio „degradacijos ceremonijų“ analizę. Nuo tada Bianchi įsijungė į tarptautines diskusijas ir vis labiau atsiribojo nuo olandų baudžiamosios praktikos. Įvairiose savo publikacijose 1976–1978 m. jis sekė radikalia akademinė mada. Pasisakė prieš termino „terorizmas“ vartojimą, nes tai yra žinojimo galios produktas. Nors įsijungė į prancūzų debatus apie struktūralizmą, fenomenologija visuomet sudarė teorinį jo darbų branduolį.

LOUK HULSMANO DEKRIMINALIZACIJOS PERSPEKTYVA

Loukas Hulsmanas tapo žinomas ne tiek dėl savo akademinės veiklos, kiek dėl dalyvavimo politiniuose debatuose ir savo įtakos baudžiamajai justicijai. Kaip buvęs valstybės tarnautojas olandų saugumo ir teisingumo administracijose jis metė iššūkį sistemos vidinei logikai ir biurokratiniais svarstymams.

Anot Hulsmano, baudžiamasis įstatymas – tai ne socioetinio kodekso įkūnijimas, bet viena iš socialinės kontrolės priemonių. Nusikaltimas nuo kitų socialinių problemų skiriasi tik tuo, kaip jis techniškai apibrėžiamas ir kokios yra to apibrėžimo pasekmės. Vietoj to, kad bandyti efektyvinti baudžiamojo įstatymo taikymą, galima ieškoti kitų socialinės kontrolės priemonių, ypač jeigu jos

gali būti efektyvesnės. Hulsmano manymu, optimali sankcija – tai minimali sankcija [Swaaningen 1997; 124]. Baudžiamasis įstatymas turi būti taikomas, vadovaujantis ekonomiškumo kriterijumi. Kriminologas sukritikuoja metafizinę bausmės legitimavimą, kuris paremtas retribucija. Kadangi žmogaus kančia negali būti išmatuota, taigi ir retribucija negali būti vienodai pritaikyta. Retribucija gali būti priemonė, bet ne tikslas. Sankcijų tikslas – įtakoti nepageidautiną elgesį. Intervencijos ribas nubrėžia etinis pateisinimas ir praktinės galimybės. Savo darbuose terminą „bausmė“ Hulsmanas vartojo tik neinstitucionalizuotoms pataisymo formoms pavadinti. Priešingai, anoniminės baudžiamosios reakcijos, anot jo, nedaro efektyvaus poveikio, kuris iš esmės ir yra reikalingas norint įtakoti žmogaus elgesį skiriant jam bausmę [Swaaningen 1997; 124].

Hulsmanas siekė prisidėti prie socialinės gerovės kūrimo. Anot jo, kuriant socialinį saugumą, reikia įvardinti kriterijus, pagal kuriuos baudžiamoji intervencija yra teisėta ir kuriais atvejais valstybė turi teisę įsitraukti į problemos sprendimą. Jis pats ir bandė juos sukurti. Visi jo sukurtieji kriterijai rėmėsi principu, jog valstybės intervencija gali būti pateisinama tik tuomet, kai ji yra akivaizdžiai efektyvi ir prisideda prie bent kokios rūšies gerbūvio, susitarimo ar atitaisymo. Hulsmanas akcentuoja ir tai, jog, taikant įstatymą, į socialinės kontrolės lauką neturėtų patekti vien tik ekonomiškai žemesni sluoksniai [Swaaningen 1997; 125]. Jis griežtai pasisako prieš probacijos paslaugų profesionalizavimą, nes tokiu būdu jos tampa įstatymo taikymo instrumentu, o ne gerovę saugančia institucija.

Olandų kriminologas teigia, jog baudžiamoji teisingumo funkcijos negali būti redukuotos iki sankcijų. Įstatymo taikymas turi neatsilikti nuo sociokultūrinių pokyčių ir įstatymdavystės inovacijų. Teisinė „neteisėtumo“ sąvoka turi kuo labiau atitikti tai, ką visuomenė laiko nepageidautinu dalyku. Hulsmanas pasisakė už „švelnias priemones“ arba kuo labiau vengti baudžiamųjų sankcijų. Anot jo, turi būti sudaromos sąlygos diskusijoms dėl atskirų normų ar vertybių turinio, bet ne apriori teigiama, kad viena vizija yra „teisinga“, o kita „klaidinga“. Jis siūlė užkirsti kelią disfunkcionaliems konfliktams, kalbėjo apie dekriminlizaciją ir depenalizaciją: nelabai žalingi ar nepavojingi veiksmai įstatymo turi būti vertinami nuosaikiau. Taip pat daugiau dėmesio turi būti skiriama ne tiek įstatymų leidybai, kiek jų taikymui.

Dirbdamas simbolinio interakcionizmo dvasioje ir analizuodamas mikro-sociologinį „gyvenimo pasaulį“, Hulsmanas priėjo išvados, kad oficialioji statistika atspindi tik mažą dalį visų nusikaltimų. Kai kurie nusikaltimai niekada

nėra užfiksuojami ir nepasiekia baudžiamosios justicijos sistemos. Nors šis faktas teisininkams kelia nerimą, Hulsmaną jis nuteikia optimistiškai. Tai reiškia, anot jo, kad su daugeliu blogybių visuomenė efektyviai susitvarko neformaliais savireguliaciniais socialinės kontrolės mechanizmais bendruomenėje [Swaaningen 1997; 126]. Taigi čia išryškėja paradoksas – baudžiamasis įstatymas yra tik gana nereikšmingas socialinės kontrolės instrumentas. Neretai jis veikia disfunkcionaliai, priešingai, savo skelbiamiems tikslams. Tokiu atveju nelieka nieko kito kaip tik iš naujo peržiūrėti baudžiamosios justicijos sistemos legitimumą.

Hulsmano orientacija į dekriminalizaciją yra tarpinis žingsnis artėjant link jo abolicionizmo koncepcijos. Jis pateikė labai detalų dekriminalizacijos išaiškinimą. Savo tyrinėjimų eigoje ilgainiui iš juristo Hulsmanas tampa antijuristu ir prieina išvados, kad fundamentalios reformos negali būti padarytos esamomis teisinėmis sąlygomis. Jei iš pradžių į baudžiamąją teisę jis žiūrėjo kaip į problemas sprendžiančią instituciją, tai vėliau – kaip į socialinę problemą pačią savaime. Anot jo, kriminalinės justicijos sistema yra labai uždara, organizuotą pagal savą logiką. Kriminologas teigia, jog efektyvi baudžiamosios sistemos reforma gali būti tik tokia, kuri prasideda „iš apačios į viršų“, bet ne „iš viršaus į apačią“. Tuo iš esmės ir skiriasi abolicionizmas nuo redukcionizmo. Skirtumas glūdi ne tiek pačioje praktikoje, kiek ideologiniame atmetime baudimo logikos kaip tokios su jai būdingomis politinėmis bangomis tarp redukcionizmo ir ekspansijos [Swaaningen 1997; 127].

1980 – aisiais Olandijoje pernelyg sugriežtėjęs baudimo klimatas reikalavo kur kas fundamentalesnės kritikos. Įsivyravus represinėms ir ekspansionistinėms orientacijoms, baudžiamojo teisingumo politika daugiau nebuvo orientuota į socialinį teisingumą. Reaguodamas į šią situaciją, Hulsmanas padarė išvadą, kad kriminalinė justicijos sistema egzistuoja dėl kitų, bet tikrai ne dėl racionalių priežasčių, todėl ją geriau būtų panaikinti. „Nusikaltimas“ tėra etiketė, selektyviai klijuojama socialinėms problemoms. Be to, „nusikaltimas“ fundamentaliai nesiskiria nuo kokių kitų nekriminalizuotų socialinių problemų. Šis teiginys skiria Hulsmaną nuo Bianchi. Jei Bianchi tam tikrus veiksmus visgi pavadina „blogiu“ ir ontologinis nusikaltimo aspektas yra jo amoralios savybės, tai Hulsmanui baudimo racionalumas, kuris blokuoja bet kokią bandymą ieškoti sprendimo, prasideda tuomet, kai problema įvardijama „nusikaltimu“. Hulsmano abolicionizmo pagrindinė mintis yra ta, kad „nusikaltimas“ yra ne kas kita, o netinkama socialinė konstrukcija. Šia prasme, Hulsmanas padarė didelį indėlį į refleksyviąją kriminologiją ir iš tiesų į kriminologijos dekriminalizavimą.

Hulsmano abolicionizmas prasideda apibrėžimų lygmenyje. Pirmiausia jis kritikuoja baudžiamajame įstatyme pateikiamą realybės viziją, kuri užkerta kelį žiūrėti į socialines problemas bet koku kitu būdu išskyrus individualizuojančiu ir baudžiamuoju būdu. Toks požiūris rodo labai stiprų Hulsmano abolicionizmo lingvistinį pagrindą: kitokie apibrėžimai, ir kitokios kategorijos veda prie kitokių sprendimų. Ši vizija nereiškia, kad žiūrima iš esmės iš kitos perspektyvos nei anksčiau, tačiau kitaip dėliojami akcentai ir lūkesčiai, dėl tam tikrų galimų fundamentalių pokyčių, yra mažesni. Hulsmanas interpretuoja baudžiamąjį įstatymą kaip valstybės instrumentą socialinei kontrolei, kuris sukuria daugiau problemų nei jų išsprendžia. Hulsmanas netgi laiko baudžiamąjį įstatymą didesne socialine problema nei pats nusikaltimas.

IŠVADOS

Kritinės kriminologijos mintis, užgimusi XX a. šeštajame dešimtmetyje, iš esmės pakeitė mąstymo, apie nusikaltimą ir socialinės kontrolės galimybes, logiką. Nors pati kritinė mokykla nėra vienalytė ir susideda iš skirtinguose sociopolitiniuose ir akademinuose kontekstuose subrandintų idėjų, jos įtaka šiandieninei kriminologijai ne tik kad neblėsta, bet vis didėja.

Užimdama tik marginalią poziciją visame kriminologijos mokslo kūne, kritinė kriminologija kontinentinėje Europoje paskatino pačios kriminologijos atsiskyrimą nuo baudžiamosios teisės.

Kritinės kriminologijos idėjos reiškėsi tiek žinojimo, tiek galios lygmenyje. Žinojimo lygmenyje kritiniai kriminologai iš esmės kvestionavo iki tol vyravusių grandnaratyvų apie nusikaltimus pagrįstumą. Iš kritinės perspektyvos buvo dekonstruoti pozityvistiniai, t.y. funkcionalistiniai ir deterministiniai, nusikaltimų aiškinimai ir pati „nusikaltimo“ sąvoka. Skirtingai nuo amerikietiškosios, kontinentinės Europos kritinės kriminologijos krypties išeities taškas buvo marksistinė kriminologija, akcentavusi valdančiųjų sluoksnių galią formuoti deviacijos ir nusikaltimų apibrėžimus. Buvo pagaliau atkreiptas dėmesys į baudžiamąjo įstatymo selektyvų pobūdį ir nusikaltimų statistikos konstruojamąjį elementą. Geriausiai šios kritinės kriminologijos išeities pozicijos atsispindi olandų kriminologo W.Bongerio darbuose.

Analizuodama politinį arba galios lygmenį, kritinė kriminologija atskleidžia paradoksalų faktą: baudžiamosios justicijos sistema, turinti vykdyti nusikaltimų kontrolės ir prevencijos funkcijas, iš esmės yra disfunkcionalinė. Ji ne tik kad nepasiekia sau keliamų tikslų, bet yra socialinė problema pati savaime. Kri-

tinėje tradicijoje gimusi abolicionizmo idėja siūlo sumažinti ar net visai atsisakyti pačios kriminalinės justicijos sistemos. Olandų kriminologai H.Bianchi ir L.Hulsmanas kalba ne apie „iš viršaus į apačią“ diktuojamą teisingumo viziją, bet apie suisitarimo ir susitaikymo modelio kūrimą, pasisako už judėjimą link dekarceracijos, depenalizacijos ir deprofesionalizacijos.

Šios kritinės kriminologijos mintys tampa aktualios šiandien, kuomet ieškoma būdų, kaip didinti socialinės kontrolės ir visos baudžiamosios sistemos efektyvumą.

LITERATŪRA

1. Christie, N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas. 1999.
 2. Ball, R.A., Cullen, F.T., Lilly, R.J. Criminological Theory: Context and Consequences. London: Sage. 1995.
 3. Beirne, Piers, Messerschmidt, James. Criminology. New York. 1991.
 4. Conclin, J. E. Criminology. New York: Macmillan Publishing Co. 1981.
 5. Maguire, M., Morgan, R., Reiver, R. The Oxford Handbook of Criminology.
 6. Quinney, R. The Social Reality of Crime. London: Transaction Publishers. 2004.
 7. Swaaningen, R. Critical Criminology: Vision from Europe. London: Sage. 1997.
 8. Tierney, J. Criminology: Theory and context. London: Prentice Hall. 1996.
 9. Walton, P., Young, J. The new criminology revisited. New York: Palgrave. 1998.
-

Aušra Gavėnaitė
Vilnius University

CRITICAL CRIMINOLOGY IN CONTINENTAL EUROPE: PRECONDITIONS AND MAIN IDEAS

Summary

The article represents general overview of critical criminology. It briefly shows in what academic context it has emerged in the United States, Great Britain and continental Europe. The main focus is on critical criminological

discourse of 6th –7th decades in the XXth century in continental Europe. The article overviews the main ideas of critical criminology: deconstruction and abolitionism, by representing works of the three eminent Dutch criminologists: W.Bonger, H.Bianchi and L.Hulsman.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2007 m. gegužės 23 d.